

Bényei Péter

**A TÖRTÉNELMI REGÉNY MŰFAJI VÁLTOZATAI ÉS
A TRAGIKUM KÉRDÉSEI KEMÉNY ZSIGMOND
ÍRÁSMŰVÉSZETÉBEN**

Ph.D-disszertáció

TÉZISEK

Debreceni Egyetem
Irodalomtudományok Doktori Iskola
Magyar és összehasonlító irodalomtudományi program
Magyar irodalmi alprogram

Debrecen 2003.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A disszertáció egyszerre vállalkozik néhány műfajelméleti kérdés megválaszolására, valamint a Kemény-életmű egy meghatározó szeletének az interpretálására. A súlypont elsősorban ez utóbbira esik, azonban Kemény Zsigmond szépirodalmi szövegtörzsének újraértését két – műfajelméleti jellegű – kérdés szervezi a dolgozat egészében. A történelmi regény műfajának valamint a tragikum jelenségének a vizsgálata lehetőséget teremtett a Kemény-recepció felkínálta életműkonstrukciók, interpretációs javaslatok újragondolására, a Kemény-szövegek újraolvasására.

„A történelmi regény kétségkívül nagyon kényes műfajváltozat” – írja Szegedy-Maszák Mihály egyik Kemény-elemzésében, ezért a történelmi regény létformájának, poétikájának, hatásmechanizmusának felvázolására irányuló előzetes vizsgálódást egyszerre motiválta a műfajjal kapcsolatos anomáliák felszínre hozása és részleges megválaszolása, valamint a Kemény-szövegek interpretációját előkészítő, adekvát szempontrendszer körvonalazásának kísérlete. A vizsgálódás elsődleges érdekelttsége az volt, hogy a nehezen behatárolható szövegtörzset jelölő, értelmezések sokaságával terhelt műfaji fogalomnak – mindvégig a Kemény-szövegek olvasási tapasztalatát és értelmező megszólításának szándékát szem előtt tartva – poétikai és funkcionális szempontból egyaránt tartalmat adjak. A Kemény-recepcióban a kérdéskör átfogó tárgyalására mindeddig még nem került sor: mennyiben és hogyan befolyásolja a Kemény-szövegek szerveződését a történelmi múlt reprezentációja; milyen létértelmezési érdekelttségek húzódnak meg a műfajválasztás mögött; a történelmi regény műfajában rejlő potenciális világteremtő és jelentésképző mechanizmusok közül melyeket alkalmazza Kemény különböző regényeiben: ilyen jellegű kérdések megválaszolásának elméleti és szemléleti hátterét igyekszik az első bevezető fejezet megalapozni, a szövegelemzések pedig a gyakorlatban kibontani.

Mind a drámaiságot, mind a tragikum hatástényezőinek jelenlétét a Kemény-regények meghatározó sajátóságaként tárgyalja a recepció: Beöthy Zsolt, Péterfy Jenő és Barta János behatóan és magas színvonalon értekeznek a jelenségről, de szinte alig találunk olyan Kemény-interpretációt, amely ne érintené a kérdést. A recepció azonban számos, ma is helytálló és alkalmazható megállapításon túl igen sok sematikus jellegű, kellően ki nem bontott belátást is megfogalmaz. A vissza-visszatérő tragikus képletek, a bűn–bűnhődés-elv (Gyulai, Beöthy stb.) valamint a végzetszerűség legkülönfélébb változatai (Péterfy, Sötér, Martinkó, Barta stb.) nem képesek teljesen lefedni a Kemény-szövegek tragikus hatásmechanizmusának jellemzőit, s gyakoriak a fogalmi pontatlanságok, illetve a gondolati ellentmondások is:

mindez a kérdéskör újratárgyalását motiválta. Akárcsak az, hogy a recepció legalább annyi kérdést hagyott nyitva, mint amennyit megválaszolt a Kemény-tragikum jellemzésekor. Elméletileg alátámasztható-e a tragédia egyes formaelveinek átléptetése a regénybe? Ha igen, mi motiválja – poétikai, kortörténeti, műfajelméleti szempontból – az ötvöződést? Hatásmechanizmusát, általános jellemzőit tekintve mennyiben tér el a regényekben létesített tragikum a tragédiák meghatározó tragikus képleteitől? Milyen, eddig még kiaknázatlan lehetőségeket kínál a műfajötvöződés és a tragikum szempontja a Kemény-regények újraolvasásában? Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket próbál körüljárni a második elméleti fejezet, három kontextust teremtve a problémafelvetés köré. Az első rész a regény és a tragédia műfaji ötvözésének (főként kortárs) elméleti lehetőségfeltételeivel vet számot, majd azt követően a két műfaj kereszteződésének műfaj történeti összefüggései kerülnek sorra, végül a Kemény-féle tragikum kérdéseit igyekszem némileg új megvilágításba helyezni.

A műinterpretációk szorosan kötődnek az elméleti részekben felvázolt szempontrendszerhez, mivel az elméleti jellegű vizsgálódást elsősorban a szövegolvasás tapasztalata generálta: az elméleti felvetések a Kemény-regények többszöri újraolvasásának tapasztalatára támaszkodtak, míg a szöveginterpretációs stratégiák kibontását és alkalmazását nagyban segítették az elmélet felől érkező nézőpontok, javaslatok. Természetesen mindhárom elemzés a szöveg, a szöveghez kötődő hatástörténet és saját előfeltevéseim, olvasói élményem összetett dialógusában jött létre, így értelemszerűen az elméleti keretekben körvonalazott szempontokon túl ezen dialógus tapasztalata is beépült a dolgozatba.

II. Alkalmazott módszerek

A történelmi regény elméleti kérdéseivel történő foglalatosság nem kimondottan hálás feladat. A műfaji kategória által jelölt szövegtömeg behatárolhatatlansága, heterogenitása, a történelmiregény-elméletek sokasága (ugyanakkor az összefoglaló munkák csekély száma), illetve a megnyitható kontextusok tágassága – például a történetíráselméletek könyvtárnyi szakirodalma – okoz komoly fejtörést, és mindez a kérdésfelvetés precíz kijelölését, a bevont kontextusok lehatárolását, a vizsgált szövegek szűkítését igényli. A történelmi regény tematikai meghatározásán túlmutató, jóval kézzelfoghatóbb jellemzők megragadása érdekében olyan kontextusok bevonását tartottam célravezetőnek, amely a műfaj poétikai és funkcionális karakterének a kibontására teremtett lehetőséget. A történelmi regény – történetírás, valamint a történelmi regény – eposz opposíció kínált fel olyan viszonyítási alapot, melynek keretében a műfaj egyedi karaktervonásai a leginkább kirajzolódtak, illetve a

különböző műfajelméleti munkák tanulságai termékenyen beépíthetővé váltak. Elsősorban a Kemény-művek és néhány 19. századi alapmunka olvasási tapasztalatára hagyatkoztam a műfaj poétikai karakterének és egyéb jellemzőinek felvázolásakor, a tanulmány fő gondolati csapásában azonban kénytelen voltam mellőzni a Kemény-korabeli elméleti reflexiók jelentős részét, hiszen azok vagy indokolatlanul megnövelték volna egy-egy rész kérdés kibontását, vagy nehezen lettek volna összeegyeztethetők bizonyos elméleti szövegekkel. (A bevezető végére illesztett kitekintéssel és a szöveginterpretációk felvezetéseivel igyekeztem a hiányt ellensúlyozni.)

A Kemény-regények tragikumát vizsgáló elméleti fejezet, ezzel szemben, éppen a Kemény-korabeli értésmódok, kérdésfelvetések távlatából indul ki. A Kemény-tragikumértés – erősen berögzült – sémáinak újragondolásában igen termékeny szempontnak bizonyult a korabeli Kemény-kanonizáció egyik alapkategóriája, a „drámai szerkezetű regény” mögött meghúzódó összetett jelenség kibontása, a műfajjövőkép elméleti és történeti aspektusainak vizsgálata, és logikusan vezetett át két közismert, bár kellőképpen nem kiaknázott kontextus megnyitásához. A „moralizáló” tragikumfelfogás és a századvég, századelőn kibontakozó, módosult tragikumértés alapvető téziseinek és szemléleti háttérének átfogó vizsgálata lehetővé tette a Kemény-tragikum sajátos aspektusainak a megragadását.

Az elméleti bevezetőket követő szövegelemzések három Kemény-regény átfogó interpretációjára vállalkoznak. Itt az elméletben megmunkált szempontokat igyekeztem érvényesíteni, ügyelve arra, hogy ezek a kérdések, szempontok ne nyomják el a regények hangját, összeegyeztethetők legyenek a szövegek intencióival és igényeivel. Az egyes interpretációk során az alakzatelmélet, motívumkutatás, narratológia eredményein túl – lehetőség szerint – a pszichológiai, filozófiai munkák sugallta szempontokat is igyekeztem hasznosítani az olvasási stratégiák megmunkálása során.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

1. A történelmi regény elméletét taglaló bevezető rész négy alfejezetből áll.

Az első egységben a műfaj körüli elméleti dilemmákat veszem sorra, és az irodalmi, illetve a szélesebb köztudatban rögzült sémák lebontására vagy árnyalására törekszem. A műfajelméleti kérdés kereteinek kijelölése után először a történelmi regény szemléleti, stiláris lehatárolásának kísérletét, majd a műfajhoz tartozó szövegeket torz szüleményként, fikció és valóság keveredéseként felfogó értelmezések létjogosultságát teszem kérdésessé, végül pedig a rendre megjelenő tipizáló tendenciák leszűkítő voltára hívom fel a figyelmet.

Igaz, a felfogások, értelmezések vitatásakor a később használható szempontok felszínre hozására egyaránt törekszem.

A történelmi regény és a történetírás reprezentációs műveleteinek, szövegszervező eljárásainak, hatásmechanizmusának az összevetése bizonyult a legtermékenyebb szempontnak a műfaj poétikai karakterének a felvázolásában. Akárcsak a történelmi regény, a történetírás is rengeteg alakváltozattal rendelkezik, történetileg eltérő a szerepe, jellege, megítélése. Annak érdekében, hogy az oppozíció keretei kijelölhetők és működtethetők legyenek, de egyben a történetírásfelfogások heterogenitása is szerepet kapjon az összevetésben, négy szempont köré csoportosítottam vizsgálódásomat. Első lépésben a 19. századi művészi történetírásmodell, majd a pozitivistá tudományeszmény jegyében fogant diszciplína-meghatározás, ezt követően pedig a történettudomány narrativista kritikáját adó történetíráselméletek belátásai szolgáltattak viszonyítási alapot a történelmi regény műfaji karakterének felvázolásához, melyet végül egy összegző fejezet zár le.

Az összehasonlítás a tudományos érdekeltségű diskurzus és az irodalmi műfaj reprezentációs és funkcionális irányultságának, esztétikai karakterének hasonlóságaira és különbségeire egyaránt ráirányította a figyelmet. A történelmi regény, egyfelől, olyan „alternatív történetírásként” mutatkozott meg a vizsgálódásokban, mely a múltközvetítés és múltértelmezés sajátos szerepét is magára vállalhatja. Regénypoétikai eljárások alkalmazásával, valamint a konstruált világ dialogikus játéktérbe helyezésével a történelmi regény közvetlen tapasztalattá alakítja át a múltat a befogadó számára: ezért a regény esztétikai imaginációra épülő történetírás jellege olyan ellendiskurzusként is felfogható, mely a tárgyilagos, tényszerű, a metafizikai aspektusokat nélkülöző történetírással szemben képvisel alternatívát a múlt reprezentációja, értelmezése, közvetítése tekintetében. A hagyományként tételezett múlt egészen más aspektusait, mélyebb és összetettebb jelenségeit képes rögzíteni, olyan jelenségeket, melyek a történettudomány módszertanának ismeretelméleti-kritikai rostáján kihullanak. Másfelől azonban történetírás és történelmi regény összevetése azt is láthatóvá teszi, hogy ez utóbbi esetében a múlt reprezentációját alapvetően esztétikai célok vezérlik. A történelmi regények múltreprezentációjának elsődleges érdeke sohasem merülhet ki a múlt pusztá közvetítésében, „igazságának” kimondására irányuló törekvésben. A különböző poétikai eljárásokkal megkonstruált múlt nem kizárólag saját múltbeliségéről beszél a regényben, hanem – Iser szavaival – „valami ábrázolódik rajta keresztül”, esztétikai funkcióba kerülve a szöveg jelentésképző mechanizmusainak a szolgálatába áll: a múltreprezentációt létesítő figuratív nyelv, jelrendszer még a leginkább hitelességre törő szövegek esetében is a múlt képétől, lehetséges értelmétől elváló jelentések

sokaságának megképződésére teremt lehetőséget. A múlt esztétikai reprezentációjában rejlő lehetőségek természetesen széles játékkeret nyitnak a jelentésképződés számára, melyet a különböző történelmi szituációban fogant szövegek egymástól gyökeresen eltérő módon aknázhatnak ki. A történelmi regény jellegadó poétikai és funkcionális tendenciájaként rögzített eljárások (allegorikus és ironikus meghatározottságú strukturálódás, időszerkezet és narratív stratégia összetettsége, jellemelek viszonyrendszerének sajátosságai, létértelmező érdekeltség dominanciája stb.) különböző módon és relevanciával jelentkehetnek az egyes történelmi regényekben. Az elméletben felvázolt szempontok – mint már említettem – elsősorban Kemény szövegeihez igazodnak, s értelemszerűen az egyes szöveginterpretációkban igyekeztem hasznosítani azokat.

Az eposz és a regény töréspontján a történelmi regény világteremtő eljárásainak, jelentésképző mechanizmusának néhány szembevetendő lehetősége mutatkozik meg. A múlt eseményei más módon konstruálódnak meg, és eltérő jelentésképző funkciót kapnak a történelmi regényben, mint az eposzban. A történelmi regény múltja az eposzhoz szemben nélkülözi a homogenitást, értékekhez, rögzített jelentéshez kötöttséget. Nem eredetet, közösségi-nemzeti jellegű példaadó mintát, magatartásmodellt közvetít, hanem gazdagság, sokszínűség, pluralitás jellemzi, amely a legkülönfélébb értelmi képzetek közvetítésére teremt alkalmat. A történelmi regény történelemképe elveszti kizárólagos jelöltségét, ezért jóval szabadabb játéktér nyílik a jelentésképzés területén. A jelentésképzés alapja, eredője nem a múlt otthonossága, ismertsége, hanem idegensége, mássága, jelentől való elkülönültsége lesz. Az eposz és a regény másik fő műfaji töréspontján, a gyökeres világnézeti átalakulás perspektívájából mutatkozik meg a történelmi regény újabb lényeges eljárása. A műfajhoz tartozó szövegek ugyanis minden más regénytípusnál alkalmasabbak különböző válságszituációk modellálására. Egyrészt, mivel a múlt esztétikai konstrukciója egyfajta relativizált világ-totalitást, egy összetett, többszintű, működő életvilágot állít fel, tág perspektívát nyújt mindenféle válságszituáció széleskörű vizsgálatára. Másrészt, és ez talán lényegesebb, a történelmi regény múltképe – részben a szöveg felhívó struktúrájába kódoltan, részben a befogadói előismeretek révén – különböző idősíkokat képes egymásra vetíteni. Ezért a megkonstruálódó múltnak a megírás vagy befogadás jelenétől való távolsága bármiféle szakadást, paradigmaváltást érzékletesebbé, egyértelműen körvonalazhatóvá tud tenni.

A történelmi regény elméleti kérdéseit tárgyaló rész tanulmány utolsó (negyedik) egysége arra keresi a választ, hogy milyen szempontok alapján és milyen fogalmi keretek között zajlik a történelmi regényről való beszéd Kemény – és néhány kortársa – elméleti

munkáiban, illetve azok mennyiben és hogyan egyeztethetők össze a tanulmány egészében felvázolt műfaji képpel.

2. A második nagyobb elméleti egység – mint a címe is sejteti – két, szorosan összefüggő, kérdéskör tárgyalására tesz kísérletet. A Kemény-recepcióban rendre felbukkanó „drámai szerkezetű regény” kategóriájának kibontása, illetve a Kemény-regények tragikumának taglalása ugyanarra a lényeges belátásra alapozható. A dráma néhány formateremtő eljárásának regényszerű applikációja a két műfaj 19. századi alakulástörténetéből értelemszerűen következő lehetőség volt: a tragédia korabeli válsága és a mögötte meghúzódó jelenségek (a tragédia létfeltételeivel ellentétes tendenciák dominanciája a korszituációban, az olvasóközönség összetételének, igényeinek alapvető megváltozása, valamint a regény műfajának negatív hatásai, a dráma regényesedésének visszafordíthatatlan folyamata) vezettek oda, hogy a regények – magyar viszonylatban elsősorban Kemény művei – transzformálták a dráma jellegadó eljárásait, átvették a dráma néhány hatásfunkcióját és sajátos jellegű tragikus mechanizmust működtettek. Egyfelől a válsággal való szembenézés, a lét lényegvesztési folyamataira történő reflektálás, másfelől pedig a tragikum megőrző, megtartó, felemelő, kiengesztelő funkciójának viszonylagos megőrzési illetve átmentési kísérlete követhető nyomon például Kemény regényeinek tragikus hatásmechanizmusában

A Kemény-tragikum jelenségében megfigyelhető kettős tendencia indokolta, hogy a (a nagyjából Kölcsey munkáitól Beöthy alapművének megjelenéséig) meghatározó „moralizáló tragikumfelfogás” és a századvég-századelő módosult tragikumértésének (Rákosi, Péterfy, Lukács elmélet munkáinak) különböző téziseit egyaránt bevonjam a vizsgálatokba. A 20. századi Kemény-recepció összhangzó véleményével szemben úgy látom, hogy a Kemény-szövegek tragikus jelenségei nem állnak szöges ellentétben a kortárs elméleti-kritikai diskurzusokban felvázolt elvárásokkal. Sokkal inkább arról van szó, hogy Kemény számára a történelmi regényben egyszerre kínálkozott lehetőség bizonyos – kritikai elvárásokban rögzített – jellemzők alkalmazására és a moralizáló szemlélettől eltérő új tragikus élmény kibontakoztatására, úgyszólván az elméleti szigor „finomítására”. Az így létrejött tragikus hatásmechanizmus jellemzőinek megragadására teremtett lehetőséget a századvég, századelő tragikumértésének a bevonása. A relativizálódó világrend, a mulandóság létélménye és az emberi viszonyok tragikumképző ereje, mint a szükségszerűség új dimenziói, hasonló módon és jelentéssel konstruálódnak meg és kapnak létértelmező funkciót Kemény regényeiben, mint azt Rákosi, Péterfy és Lukács tragikumelméleti írásai sugallják, ráadásul ez a kontextus világít rá leginkább a regény sajátos lehetőségeire a tragikum alkalmazása szempontjából. Lukács

György hívja fel a figyelmet arra, hogy a regény kitűnően tudja működtetni a modern tragikum hatástényezőit, „mert ott ez a kívülről jövő [tehát a sors] a maga ezer részletre elaprózott trivialitásában ábrázolható”. A világrend viszonylatokra való szétesésének, relativizálódásának állapota, a mulandóságnak való alávetettség egyetemes létélménye jól láthatóvá tehető az epikai imagináció világkonstrukciója által, akárcsak a viszonyok, emberi cselekedetek immanens egymásrahatásának dramatikus-tragikus szituációja – legalábbis Kemény Zsigmond szövegei erről tesznek tanúbizonyságot.

3. Az *Özvegy és leánya* elemzés kötődik a legtöbb szállal a második elméleti bevezetőhöz, és tulajdonképpen azt a Kemény-recepcióban és néhány történelmiregény-elméletben régóta lappangó belátást bontja ki, mely szerint történelmi regény műfajának kiváltképpen nagy esélye volt a dráma bizonyos formaelveinek alkalmazásából adódó lehetőségek kiaknázására. Kemény Zsigmond leginkább az *Özvegy és leányában* élt ezzel a lehetőséggel. A regény drámaiságát elsősorban a kompozícióban és a szereplői viszonyrendszerben igyekszem kimutatni, mindvégig hangsúlyozva, hogy regényszerű közegbe kerülve transzformálódnak a drámai eljárások, és sajátos funkcióval ruházódnak fel. Így érvényesülhet egyszerre és egymást kiegészítő módon a tragédia és a komédia néhány strukturális és hatásmechanizmusbeli sajátága a regényben, és így lehetséges az is, hogy a drámai szituáció alapját egy – a történet idejét jóval megelőző –, régmúltban játszódó eseménysor (Tarnóczyné és a férje deformált kapcsolata) képezi, amely, az özvegy pszichésen torzult jellemébe épülve – mintegy az analitikus drámák analógiájára – mozgásban tartja a tragikus bonyodalmat és előkészíti a komikus és tragikus végkifejletet egyaránt. A regény tragikumának értelmezésekor az elméletben általánosságban felvázolt jelenségek részletes, szoros szövegolvasásra alapozódó kibontására kerül sor.

4. A történelmi regény műfaji karakterében rejlő kitüntetett létértelmező érdekelttség kiaknázására leginkább *A rajongók* tesz kísérletet Kemény regényei közül. *A rajongók* olvasásának egyik elemi tapasztalata, hogy a konstruált történelmi világban színre lépő főhősök szinte mindegyikének zátonyra fut a sorsa, személyiségük az események menetében elbizonytalanodik: a cselekmény középpontjába a jellemek mint válsághősök kerülnek. Mindezek figyelembevételével a szöveget három allegorikus kód segítségével interpretálok. Egyfelől a társadalmi-közösségi minták elbizonytalanodása a Kemény-korabeli szubjektum lényegileg megváltozott léthelyzetére, válságára irányítja a figyelmet. A 17. századi Erdély konstruált világa, a regény történései modellálhatóvá tették a jelenség egzisztenciális súlyát és

egyéb vetületeit. A végzet–elvű valamint a bűn–bűnhődés képlet transzformációja, a történelmi regény műfajkonstituáló tényezői és a realizmus szövegszervező eljárásai – másfelől – a romantika korának egyik meghatározó létélményét juttatják szóhoz *A rajongókban*. A német romantika tragikus léttapasztalata szerint elidegenedés következik be az ember és a természet, az ember és a közösségi alapú létezés, az ember és a transzcendens szféra között. A mindenkori világ a maga adottságában képtelen közvetíteni a létezés eredendő egységességét. Az egyes hősök ön- és világértésének kudarca javarészt ebből a „világállapotból”: a külvilág idegenné válásából, az egyértelmű kapaszkodók, eligazodási pontok elbizonytalanodásából fakad. A regény olvasásának és értelmezésének időbeli kiterjeszhetőségét azonban elsősorban az teszi lehetővé, hogy a konkrét szituációhoz vagy korérzékeléshez köthető kérdésselvetés tanulságain túl a személyiség válságát, létproblémáit a létbe vetettség mindenkori állapotának modellálásaként is olvashatóvá teszi a szöveg, elsősorban a tragikus hatásstruktúrának köszönhetően. A létezés egyszerre kisszerűvé és fenyegetővé válása a személyiség megmunkálásának feladatára kényszeríti a létben magára hagyott embert.

5. Történetírás és történelmi regény poétikai és funkcionális jellemzőinek hasonlóságait és eltéréseit a *Zord idő* élezi ki leginkább Kemény regényei közül. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a regényt értelmező írások, eltérő szemléleti és történeti meghatározottságuk ellenére, két vonatkozásban közös nevezőre hozhatók. A *Zord idő* mind a kortárs recenziók, mind a későbbi korok tanulmányai szerint közel került a történetírói munkák teljesítményéhez a 16. századi magyar történelmi múlt reprezentációjában, a magyarság egyik tragikus történelmi sorsfordulatának „hiteles” elbeszélésében: többé-kevésbé eleget tett a történettudomány igazság- és referenciakritériumainak. A regény „múltrekonstrukciójának” méltatása szinte minden esetben kiegészült a szöveghez hozzárendelt valamilyen allegorikus jelentés megfogalmazásával: értelmezték *Zord időt* a Bach-korszak nemzeti elnyomásának parabolájaként, Kemény állameszméjének, történetfilozófiai koncepciójának esztétikai jellegű kifejtéseként, általános érvényű politikai-morális példázatként, vagy éppen a közösségi-nemzeti lét tragikumának nagyhatású megidézésében, a magyar faj és lelkeség kikerülhetetlen tragédiájának bemutatásában, a magyar lélek nagy önleplezésének és bűnbánatának kifejezésében jelölték ki a Kemény-mű lehetséges allegorikus értelmét. *Zord idő*-interpretációm a recepció két markáns belátását igyekszik árnyalni. A szöveg reprezentációs teljesítményének a vonatkozásában azt hangsúlyozom, hogy az epikai imagináció közegében, ilyen vagy olyan módon, minden egyes

eljárás részt vesz a múlt teremtett sajtószereplőségének felállításában, és a konstruált világ különböző aspektusai sem bonthatók szét előtér–háttér, valós–kitalált oppozíciójára. Így a Deák testvérek, illetve az Elemér és Barnabás körül bonyolódó cselekményszálnak komoly szerepe van a múlt korabeli világ sajtószereplőségének a felmutatásában is. Tulajdonképpen a fikatív szereplők nagyobb mértékben járulnak hozzá a múlt valóságillúziójának felkeltéséhez, mint a közismert szereplők, akik inkább a múlt érdekétől elváló jelentések artikulálásában kapnak szerepet. Az elemzés nagy részében elsősorban a szöveg allegorikus struktúrájának és hatásmechanizmusának a kibontására, illetve a recepcióban ezzel kapcsolatban leírtak árnyalására törekszem, legfőképpen azzal, hogy az irónia rétegzett jelenlétére irányítom a figyelmet. Allegória és irónia kettős mozgásának köszönhetően a szöveg egyszerre képes revelatív erővel felmutatni a kaotikus léthelyzet tapasztalatát, a nemzeti lét fenyegetettségét, valamint egyfajta burkolt nemzeti teleológia, pozitív nemzeti jövőkép reményét. A szöveg olvasója ugyanis már egy jóval későbbi történelmi-nemzeti állapotban kódolja a regény múltkonstrukcióját, tehát tisztában van azzal, hogy az események nem vezettek a magyar nép megsemmisüléséhez, identitásának felszámolásához. A két történelmi korszak között eltelt időből, az ott lezajlott események tanulságaira alapozhatja saját jövőjébe vetett bizalmát.

IV. A szerzőnek az értekezés tárgyából megjelent publikációi

1. *A történelmi regény műfajkonstituáló tényezőinek meghatározási kísérlete.* Studia Litteraria 1999. Tomus XXXVII. 55–89.
2. „*El volt tévesztve egész életünk*”. *Esztétikai alapú létértelmezési kísérlet a történelmi regény műfaji konvenciói alapján.* [Kemény Zsigmond: *A rajongók*] Irodalomtörténet, 3, 1999, 441–465.
3. *Kísérlet a nemzeti teleológia érvényességének fenntartására.* [Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai*], Alföld 3, 2002, 68–90.
4. *Drámaiság és történelmi regény.* [Kemény Zsigmond: *Özvegy és leánya*] Irodalomtörténet 4, 2002, 533–560.
5. *Reprezentáció és allegorizáció.* [Kemény Zsigmond: *Zord idő*] Alföld, 1, 2003, 60–78.